

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Emilie Haspels en de bovenmenselijke wereld van Anatolië

Smid, C.; Gerritsen, F.A.

Citation

Smid, C., & Gerritsen, F. A. (2025). Emilie Haspels en de bovenmenselijke wereld van Anatolië. *Archeologie Magazine*, 2025(2), 56-59. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/4260806>

Version: Publisher's Version

License: [Leiden University Non-exclusive license](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/4260806>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

ARCHEOLOGIE

ARCHEOLOGIE

magazine

Ontdek een zeldzaam
fenomeen: vrouwelijke
gladiatoren

TURKIJE

Door de lens van
Emilie Haspels,
archeoloog en
pionier

NEDERLAND

Bezorgde
vrijwilligers in de
Achterhoek

ITALIË

Veleia: aantrekkelijk
en strategisch
Romeins oord

2000-2025

SPRAAKMAKENDE ONTDEKKINGEN

**VAN EEN KWART EEUW
NEDERLANDSE ARCHEOLOGIE**

ARCHEOLOOG LEO VERHART KOESTERT VERBORGEN PAREL • HISTORIE ARCHIS GEPUBLICEERD

BP 8 710966 121467

In dit nummer

16 Als het graf spreekt...
Inscripties geven inkijkje
in dagelijks leven van
Romeinen

20 Boven het maaiveld
Spraaakmakende ontdek-
kingen van een kwart
eeuw Nederlandse
archeologie

**26 Mohenjo Daro - best
bewaarde nederzetting
van de Indus-cultuur
(2800-1900 v.Chr.)**
Opgravingen hebben
inmiddels een enorme
stad onthuld

**32 De Kelk van Valencia viert
haar derde jubileumjaar**

Archeologisch onderzoek
van de belangrijkste
'graalkandidaat'

**38 Vrouwelijke gladiatoren,
een zeldzaam fenomeen**
Gladiatrices, wie waren
dat?

**44 Zorgen in de archeologi-
sche Achterhoek**
Verdwijnen delen van
het bodemarchief
ongezien?

**48 Veleia - Romeinse stad
in een strategisch
heuvellandschap**
Aantrekkelijke verblijf-
plaats, niet minder voor
consuls uit Rome

**56 Emilie Haspels en de
bovenmenselijke
wereld van Anatolië**
Onderzoeker en pionier
met diepe verbonden-
heid met mens en
landschap

Vaste rubrieken

03 Voorwoord

**04 Nieuws uit de Lage
Landen**

09 Buitenlands Nieuws

12 Omzien
Leo Verhart

15 Column
Johan Hendriks

25 Nieuws
van Faculteit der Archeo-
logie Universiteit Leiden

31 Column
Oudheden Onderzoekt!

37 Column
Herman Clerinx

43 Nieuws
van Museumpark
Archeon

53 Nieuws
van Rijksdienst voor het
Cultureel Erfgoed

54 Archeologisch tafelen
met Sas

60 Nieuwe publicaties

63 Agendatips

63 Sander Out

64 Tentoonstellingen

66 Vooruitblik

66 Colofon

► **Onderzoeker en pionier met diepe verbondenheid met mens en landschap**

Emilie Haspels

en de bovenmenselijke wereld van Anatolië

*De tentoonstelling **Through the Lens of Emilie Haspels. The Phrygian Highlands 1937-1958** met foto's uit het archief van het Allard Pierson Museum reist momenteel langs verschillende archeologische musea in Turkije. De meeste foto's zijn gemaakt door Emilie Haspels tijdens haar veldwerk in het afgelegen binnenland van Anatolië rond het midden van de 20ste eeuw. Wie was Haspels, en wat maakt haar en haar foto's zo bijzonder?*

Nagenoeg precies 50 jaar geleden, in 1975, hield Emilie Haspels een lezing voor de Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen. Ze was op dat moment 80 en blikte in de lezing terug op haar archeologische onderzoek in Turkije. Dat onderzoek had zij enkele jaren eerder gepubliceerd in een tweedelig boek, *The Highlands of Phrygia. Sites and Monuments* (1971), waarin zij haar wetenschappelijk bevindingen zo volledig en objectief mogelijk presenteert. Uit de lezing komt ook een ander beeld naar voren, van een onderzoeker waarbij een groot wetenschappelijk verantwoordelijkheidsgevoel samenging met een diepe verbondenheid met de landschappen en de mensen uit de regio waar zij werkte. Diezelfde verbondenheid kunnen we ook herkennen in haar foto's. Haspels was in verschillende opzichten een pionier, als archeoloog die vaak alleen of met een enkele medewerker vele maanden onder moeilijke omstandigheden doorbracht in haar studiegebied. Ze was ook, vanaf 1946, de eerste vrouwelijke hoogleraar archeologie in Nederland en directeur van het Allard

Tekst: drs Charlie Smid (docent Architectuurgeschiedenis en Erfgoedstudies, Vrije Universiteit Amsterdam) en dr Fokke Gerritsen (archeoloog en directeur Nederlands Instituut in Turkije); overige foto's: Allard Pierson

MEER INFO

Voor dit artikel is onder meer gebruik gemaakt van de in 2021 verschenen biografie *Emilie Haspels, archeoloog en avonturier. Leven en werken in Amsterdam en Anatolië, 1894-1980* geschreven door Filiz Songu. De genoemde KNAW-lezing van Haspels kan hier geraadpleegd worden: <https://dwc.knaw.nl/DL/publications/PU00009895.pdf>.

► Haspels begon in 1937 met opgravingen bij het beroemde Frygische Midas Monument in Yazılıkaya ten zuiden van Eskişehir. Zij deed dit in opdracht van het Franse archeologische instituut in Istanbul.

Pierson Museum in Amsterdam. Bovendien was zij in de manier waarop zij onderzoek deed haar tijd ver vooruit.

Onderzoek en foto's

Geboren in 1894 was Haspels in de veertig, en gepromoveerd op Griekse vazen, toen zij in 1937 begon met opgravingen bij het beroemde Frygische Midas Monument in Yazılıkaya ten zuiden van Eskişehir. Zij deed dit in opdracht van het Franse archeologische instituut in Istanbul. Hoewel zij in vijf

campagnes zeer veel werk verzette - tot de dreiging van de Tweede Wereldoorlog haar onderzoek in 1939 een halt toeriep - was het voor Haspels een teleurstellende ervaring. De directeur van het Franse instituut, zelf slechts sporadisch aanwezig bij de opgravingen, bepaalde namelijk dat hij de belangrijkste resultaten zelf wilde publiceren. In haar foto's legde Haspels niet alleen de opgegraven vondsten vast, ook zien we het huis waar zij verbleef (en dat nu nog bestaat), de karrenpaden, waterput en moskee met

▲ Emilie Haspels verplaatste zich met paard en wagen, vaak met de koetsier als enige reisgenoot door landschappen waar de dorpen ver uit elkaar lagen en moeilijk te bereiken waren.

► Emilie Haspels maakte deze foto van het huis in Yazılıkaya waar zij eind jaren dertig van de vorige eeuw tijdens haar opgravingen bij het beroemde Frygische Midas Monument.

▼ Emilie Haspels legde niet alleen opgegraven vondsten op foto's vast, maar ook het dorp Yazılıkaya ten zuiden van Eskişehir waar zij verbleef. Op deze foto karrenpaden, waterput en moskee met houten minaret in het dorp.

houten minaret in het dorp. De huizen zijn van leem en hout gemaakt, met platte daken van aarde. Door de manier waarop Haspels het dorp fotografeerde, met het Midas Monument prominent aanwezig in de dagelijkse leefwereld van de dorpingen, zien we als het ware bij haar het besef groeien dat de archeologie die zij bestudeerde onderdeel waren van een gelaagd landschap waar verleden en heden niet los van elkaar bestonden. Na de Tweede Wereldoorlog verschoof het zwaartepunt van haar onderzoek van opgraven naar documentatie van archeologische sporen in een grotere regio. Zij noemde dit gebied de Frygische Hooglanden, gelegen tussen de steden Eskişehir, Kütahya en Afyon, en ten westen van de vlakte waar de Frygiërs in het eerste millennium voor Christus hun hoofdstad Gordion hadden. Overal in de Frygische Hooglanden bestudeerde Haspels rotsreliëfs, in de rotsen uitgehakte grafkamers en boven op de rotsplateaus aangelegde versterkingen en heilighdommen. Dit was het centrale gebied voor de verering van de Frygische moedergodin Kybele, waaraan ook in de Romeinse tijd een groot bergheilighdom gewijd was. Veelal ging het om monumenten die tot dan in de wetenschappelijke wereld weinig of geen bekendheid genoten. Helaas is het ook zo dat de toestand van veel van de sites sinds de tijd van Haspels door erosie, veronachtzaming en opzettelijke beschadiging ernstig verslechterd is, waardoor het belang van haar onderzoek des te groter is geworden.

▲ Landschap nabij Yazılıkaya.

▲ ► Haspels geeft in haar foto's duidelijk blijk van het besef dat de archeologie die zij bestudeerde onderdeel waren van een gelaagd landschap waar verleden en heden niet los van elkaar bestonden.

▲ Tekke van Kümbet, zeshoekig gebouwtje rond het graf van een lokale, islamitische, heilige. Het gebouwtje zelf is gedeeltelijk gebouwd van spolia, bekapte stenen uit oudere gebouwen, uit de klassieke oudheid, de Byzantijnse tijd en de tijd van de Seljoeken.

▲ ► Kinderen poseren voor de camera van Emilie Haspels in haar woning in Yazılıkaya.

▼ De huidige toestand van het huis in Yazılıkaya waar Emilie Haspels eind jaren dertig van de vorige eeuw tijdelijk woonde. (FOTO: FOKKE GERRITSEN)

Verbondenheid met mens en regio

Waarschijnlijk was de manier waarop zij te werk ging van grote invloed op de al genoemde verbondenheid met de regio die bij Haspels ontstond. Zij verplaatste zich met paard en wagen, vaak met de koetsier als enige reisgenoot, door landschappen waar de dorpen ver uit elkaar lagen en moeilijk te bereiken waren. Voor haar onderdak maakte ze gebruik van de gastvrijheid van de lokale bewoners, steeds weer in andere dorpjes zonder winkels of voorzieningen. In een aanzet voor haar mémoires blijkt ze dat ze beseftte dat ze een bijzondere indruk gemaakt moet hebben, niet alleen als alleenreizende buitenlandse vrouw, maar ook omdat ze elke avond bezig was haar aantekeningen uit te werken en vervolgens voor dag en dauw weer vertrok om in het eerste ochtendlicht te kunnen fotograferen. Door de afgelegen ligging van het gebied was er weinig luxe. Nadat Haspels een keer aan de werklui van de opgraving hun weekloon had uitbetaald zag ze die avond voor het eerst lichtjes uit de huizen

komen, en realiseerde ze zich dat mensen eindelijk lampolie hadden kunnen kopen. Op andere momenten toonde ze haar dankbaarheid door medicijnen en een bezoek van een arts te regelen voor zieke kinderen.

Van herders en dorpelingen leerde ze uit eerste hand hoe zij naar hun wereld keken, een wereld die, lang na het vertrek van Kybele, nog vol was van het 'bovenmenselijke', zoals Haspels het noemt in haar lezing in 1975. Ze vertelden haar over de offers die herders brengen bij oude grafmonumenten. Een voorbeeld van een dergelijk monument is het zeshoekige gebouwtje rond het graf van een lokale, islamitische, heilige. Herders hebben afbeeldingen van hun dieren in de muren ingekrast ter bescherming van hun kudde. Het gebouwtje zelf is gedeeltelijk gebouwd van spolia, bekapte stenen uit oudere gebouwen, uit de klassieke oudheid, de Byzantijnse tijd en de tijd van de Seljoeken. Zo kreeg ze steeds meer oog voor structuren waarin verschillende periodes vertegenwoordigd waren, zoals een dorpsfontein gebouwd met altaarstenen met Griekse wij-inscripties, en Frygische rotsgraven die na hergebruik als Byzantijnse kerk, nu als stal of opslagruimte dienden. Voor Haspels kwamen hier verleden en heden samen, en ze documenteerde alle historische overblijfselen even gedetailleerd als de Frygische façademonumenten waarmee haar onderzoek begon.

Archeologie

De archeologische benadering die Haspels hanteerde was een die zich niet concentreert op een enkele periode, die geen strikte scheiding aanbrengt tussen heden en verleden, en die het bewoonde landschap ziet als gevormd in een samenspel van fysieke en ideële aspecten. Die benadering komt op belangrijke punten overeen met een vorm van landschapsarcheologie die in latere decennia gangbaar is geworden, zowel in de Mediterrane als in de Noordwest Europese archeologie. Ook in dit opzicht was zij een pionier. Het toont de uitzonderlijke wetenschappelijke kwaliteiten van Haspels, haar open blik en originele denken. Haspels besluit haar lezing met de beschrijving van een later bezoek aan de regio,

en de teleurstelling die ze voelde toen ze merkte dat de moderne tijd haar intrede heeft gedaan. Er hebben restauraties van historische gebouwen plaatsgevonden en toeristen kunnen nu via nieuwe asfaltwegen het gebied bezoeken. Maar de bewoners waarmee zij zich zo verbonden was gaan voelen, zijn door al deze drukte en vernieuwing het contact met het bovenmenselijke verloren. De geest van het gebied, zo betreurt Haspels, is vervlogen en valt niet meer te achterhalen.

Het gebied is ontegenzeggelijk veranderd, en misschien bevatten Haspels' bespiegelingen meer waarheid dan de nostalgische toon suggereert. Maar daar staat tegenover dat het gebied zoals zij dat zag en de mensen die haar ermee vertrouwd maakten voorleven in haar foto's.

Tentoonstelling

De tentoonstelling *Through the Lens of Emilie Haspels. The Phrygian Highlands 1937-1958* is samengesteld in het kader van de viering van 100 jaar vriendschapsverdrag Nederland-Turkije, onder andere door de auteurs van dit stuk, in een samenwerking van het Nederlands Instituut in Turkije, de ambassade van het Koninkrijk der Nederlanden in Ankara, Vrije Universiteit Amsterdam, Allard Pierson Museum en TVCulture. Het Nederlands Instituut in Turkije wijdt in 2025 een onderzoeks- en onderwijsprogramma aan de bescherming en ontwikkeling van het cultuurlandschap van de Frygische Hooglanden. ◀

▲ Herders hebben afbeeldingen van hun dieren in de muren van de Tekke van Kümbet, het zeshoekig gebouwtje rond het graf van een lokale islamitische heilige, ingekrast ter bescherming van hun kudde.

▲ Emilie Haspels kreeg ook steeds meer oog voor structuren waarin verschillende periodes vertegenwoordigd waren, zoals deze dorpsfontein gebouwd met altaarstenen met Griekse wij-inscripties.

▼ Uitzicht over het hedendaagse Yazılıkaya. (FOTO: FOKKE GERRITSEN)

